

จดหมายเหตุ “มหาบุรุษรัตโนดม” สมเด็จพระเจ้าพระยา ๕ แผ่นดิน

■ พลาดิศัย สิทธิธัญกิจ

ชอเสียงของสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) นั้นเป็นที่รู้จักกันดีว่าเป็นผู้มีอำนาจและอิทธิพลมากในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ซึ่งมีบทบาทสำคัญในตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแผ่นดินที่ได้สนองพระราชกิจ อันเป็นคุณแก่แผ่นดินจนได้รับการยกย่องและรู้จักดีของชาวต่างประเทศและประเทศที่มีความสัมพันธ์ไมตรีกับประเทศสยาม ด้วยเหตุที่เป็นขุนนางผู้ใหญ่ผู้สนองงานพระราชกิจในพระเจ้าแผ่นดินอย่างใกล้ชิดและมีตำแหน่งหน้าที่ต่าง ๆ ในแต่ละรัชกาลมาตลอด จนได้เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินในรัชกาลที่ ๕ นั้น นับเป็นผู้มีบทบาทในพระราชกิจสำคัญและได้ทำหน้าที่ต่าง ๆ สนองงานมากมาย จึงมีพระประสาสน์ และหนังสือสั่งการอันเป็นเอกสารจดหมายเหตุในภาระหน้าที่การงานนั้น ๆ หากสามารถรวบรวมไว้ก็เป็นเอกสารชั้นต้นที่ทำให้มีการศึกษา สืบค้น และต่อยอดความรู้ จึงขอสนับสนุนให้มีการรวบรวมเอกสารชั้นต้น และเอกสารที่สืบเนื่องในช่วงชีวิตของสมเด็จพระเจ้าพระยา ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินผู้นี้ เพื่อเป็นจดหมายเหตุ ที่เก็บรักษาสาระความรู้สำหรับการศึกษาค้นคว้าและเรียนรู้กันต่อไป ด้วยเหตุที่สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) นั้นเป็นขุนนางสำคัญผู้เป็นต้นแบบการทำงานและความคิดสร้างสรรค์อันเป็นคุณของแผ่นดิน โดยเริ่มชีวิตราชการจากการเป็น “มหาดเล็ก” ที่เติบโตในหน้าที่การงานและความสามารถในตำแหน่งต่าง ๆ มาจนได้รับความไว้วางใจให้ดำรงตำแหน่งสูงสุดของขุนนางคือเป็น “สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์” ในสมัยรัตนโกสินทร์ มีอายุอยู่ในรัชกาลถึง ๕ แผ่นดิน คือท่านเกิดในปลายรัชกาลที่ ๑ และรับราชการ

ต่อเนื่องมาจนถึงแก่พิราลัยในรัชกาลที่ ๕ มีอายุได้ ๗๔ ปี มีชีวิตในช่วง พ.ศ. ๒๓๕๑ - ๒๔๒๕ ซึ่งมีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นหลายเหตุการณ์ โดยสรุปตามลำดับเพื่อเป็นแนวทางการศึกษา สืบค้น รักษา และต่อยอดให้เกิดการเรียนรู้จากจดหมายเหตุและเอกสารชั้นต้นของมหาบุรุษรัตนอม สมเด็จพระยา ๕ แผ่นดินในอนาคต

สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ นามว่า “ช่วง” เป็นบุตรชายคนโตของสมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) กับท่านผู้หญิงจันทร์ ผู้เป็นธิดาของเจ้าพระยาพลเทพ (ทองอิน) และเป็นน้องของกรมหมื่นนรินทรภักดี คุณชายช่วงเกิดปีมะโรง วันศุกร์ เดือนยี่ ขึ้น ๗ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๕๑ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ ณ บ้านสมุหพระกลาโหมซึ่งตั้งอยู่ระหว่างกำแพงพระบรมมหาราชวังกับวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ท่านมีพี่น้องร่วมบิดามารดา ๙ คน และมีพี่น้องต่างมารดาอีก ๓๕ คน สำหรับพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกันนั้น เหลือท่านกับน้องอีก ๔ คน คือ เจ้าคุณหญิงแห เจ้าคุณหญิงปุก เจ้าคุณหญิงหรั่ง และพระยามนตรีสุริยวงศ์ (ชุ่ม) เท่านั้นที่เติบโตเป็นผู้ใหญ่มาด้วยกัน

คุณชายช่วงนั้นหากนับศักดิ์แล้วเกี่ยวเป็นพระญาติผู้น้องในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ และบุคคลใน “สกุลบุนนาค” นับว่าเป็นราชินิกุลที่มีบทบาทและทรงอิทธิพลมากที่สุดในสมัยต้นรัตนโกสินทร์

เมื่อวัยเยาว์ ท่านเรียนหนังสือที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม จากนั้นจึงได้เล่าเรียนวิชาที่บ้านจากบุคคลในตระกูล คือสมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ) ผู้เป็นบิดา ซึ่งดำรงตำแหน่งเป็นพระยาพระคลังเสนาบดีว่าการต่างประเทศ และได้ว่าการปกครองหัวเมืองชายทะเลฝ่ายตะวันออก ดังนั้นท่านจึงได้ศึกษาราชการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการต่างประเทศและการปกครองมาอย่างเข้มข้นจากบิดา

ในวัยหนุ่มท่านสมรสกับท่านผู้หญิงกลิน มีบุตรธิดา ๔ คน เป็นชาย ๑ คน ได้แก่ เจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ (วร บุนนาค) สมุหพระกลาโหมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเป็นบิดาของเจ้าคุณพระประยูรวงศ์และเจ้าจอมมารดาโหมด บุนนาค ซึ่งเป็นเจ้าจอมมารดาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ส่วนธิดาอีก ๓ คน ได้แก่ คุณหญิงกลาง เป็นภรรยาพระยาสิทธิราชฤทธิไกร (แย้ม บุญยรัตพันธุ์) คุณหญิงเล็ก และคุณหญิงปิว นอกจากนั้นท่านยังสมรสกับท่านพันและท่านหยาด ผู้เป็นบุตรของพระยาวิเชียรขัตติ (เมือง บุนนาค) และ ท่านปราง ผู้เป็นบุตรของพระยาดำรงราชพลขันธ์ (จ้อย คชเสนี) แต่ไม่มีบุตรด้วยกัน ดังนั้นแนวการศึกษาถึงบุคคลในตระกูลจึงทำให้ได้รู้ถึงความเกี่ยวพันถึงครอบครัวและการได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือในหน้าที่การงานต่าง ๆ อีกด้วย

เมื่อคุณชายช่วงอายุได้ราว ๑๖ ปี ได้เข้าถวายตัวเป็นมหาดเล็กในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ รับใช้ราชสำนักมาจนถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ท่านได้เป็นนายไชยขรรค์ มหาดเล็กหุ้มแพร ซึ่งเป็นที่โปรดปรานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓ มาก จึงได้โปรดฯ ให้เลื่อนยศเป็นหลวงสิทธิ์นายเวรมหาดเล็ก ซึ่งเรียกกันทั่วไปว่าหลวงนายสิทธิ์

หลวงนายสิทธิ์ เป็นที่รับรู้กันดีว่าท่านเป็นคนรุ่นใหม่ในสมัยนั้นที่มีความเฉลียวฉลาด ปฏิภาณไหวพริบดีเยี่ยม โดยเฉพาะภายหลังที่รับราชการในกรมมหาดเล็กได้ศึกษาภาษาอังกฤษและวิชาช่างจากมิชชันนารี จนสามารถต่อเรือรบหรือเรือกำปั่นไฟสมัยใหม่ใช้ในราชการได้ จนมีการสร้างต่อเรือขึ้น

“ บทบาทสำคัญในตำแหน่ง
ผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน ที่ได้สนอง
พระราชกิจอันเป็นคุณแก่แผ่นดิน
จนได้รับการยกย่องและรู้จักดีของชาว
ต่างประเทศและประเทศที่มีความ
สัมพันธ์ไมตรีกับประเทศสยามด้วย
เหตุที่เป็นขุนนางผู้ใหญ่ผู้สนองงาน
พระราชกิจในพระเจ้าแผ่นดินอย่าง
ใกล้ชิดและมีตำแหน่งหน้าที่ต่าง ๆ
ในแต่ละรัชกาลมาตลอด จนได้เป็น
ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินในรัชกาลที่ ๕

หลวงสิทธิ์นายเวร รับราชการมีความดีความชอบมาก จึงได้เลื่อนบรรดาศักดิ์ขึ้นโดยลำดับคือ พ.ศ. ๒๓๘๔ รัชกาลที่ ๓ ได้โปรดเกล้าฯ เลื่อนชั้นเป็นจมื่นไวยวรนาถ หัวหมื่นมหาดเล็ก จนถึงตอนปลายแผ่นดินรัชกาลที่ ๓ ได้โปรดเกล้าฯ เลื่อนบรรดาศักดิ์ขึ้นเป็นพระยาศรีสุริยวงศ์ จางวางมหาดเล็กใน พ.ศ. ๒๓๙๓

ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ พระยาศรีสุริยวงศ์ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ว่าที่สมุหพระกลาโหม กับโปรดให้สร้างตราครุฑพระชรรค์พระราชทานสำหรับเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ขณะที่มีอายุได้ ๔๓ ปี นับเป็นขุนนางหนุ่มที่มีอายุน้อยที่สุดที่มีตำแหน่งเป็นสมุหพระกลาโหม

ตลอดรัชกาลที่ ๔ เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง) ได้รับการนับถือว่าเป็นบุคคลที่มีความสำคัญมากในการปกครองประเทศสยาม โดยเฉพาะหลังจากที่สมเด็จพระยาบรมมหาราชบุรุษวงศ์ (ดิศ) ผู้เป็นบิดา และสมเด็จพระยาบรมมหาราชพิชัยญาติ (ทัต) และพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงแก่พิราลัยและสวรรคตตามลำดับ เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง) นั้นมีบทบาทความสำคัญมาก สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงกล่าวเปรียบเทียบกับว่า “ถ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ เป็นเสมือนแม่ทัพแล้ว สมเด็จพระยาบรมมหาราชศรีสุริยวงศ์ ก็เป็นเสมือนเสนาธิการช่วยกันทำงานมาตลอดรัชกาลที่ ๔” ดังนั้น พระราชกิจในพระองค์ตลอดจนพระราชกิจบ้านเมือง เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง) จึงมีส่วนสนองงานประกาศในรัชกาล และพระราชกิจต่าง ๆ โดยเฉพาะด้านการก่อสร้างและการเป็นแม่กองควบคุมช่างทั้งหลาย

ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง) ได้รับความไว้วางใจเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินและเมื่อลาออกจากตำแหน่งแล้ว ท่านได้รับตำแหน่งความชอบเป็นสมเด็จพระยาบรมมหาราชศรีสุริยวงศ์ ถือศักดิ์นา ๓๐,๐๐๐ ไร่ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน

ชีวิตช่วงท้ายของสมเด็จพระยาบรมมหาราชศรีสุริยวงศ์ (ช่วง) ได้ออกไปพำนักอยู่ที่จังหวัดราชบุรี ได้สร้างวัดศรีสุริยวงศ์และบ้านพัก อีกทั้งทะนุบำรุงสิ่งต่าง ๆ ในเมืองราชบุรีจนถึงแก่พิราลัยเมื่อวันที่ ๑๙ มกราคม พ.ศ. ๒๔๒๕ เวลา ๕ ทุ่มเศษ บนเรือที่ปากคลองกระทุ่มแบน สิริรวมอายุได้ ๗๔ ปี ๒๗ วัน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ โปรดฯ ให้ทำพิธีพระราชทานเพลิงศพของสมเด็จพระยาบรมมหาราชศรีสุริยวงศ์ (ช่วง) อย่างสมเกียรติ ณ วัดบุปผาราม ธนบุรี เมื่อวันที่ ๖ เมษายน พ.ศ. ๒๔๒๗ ครั้งนั้นมีการพิมพ์หนังสืองานศพของสมเด็จพระยาฯ ผู้นี้ไว้ด้วย

สำหรับชีวประวัติของสมเด็จพระยาบรมมหาราชศรีสุริยวงศ์ (ช่วง) นั้น ภายหลังจากได้มีการรวบรวมเอกสารและเรียบเรียงโดย ญัฐฉิ สุทธิสงคราม และงานศึกษาวิจัย แต่ด้วยการเป็นมหาบุรุษรัตโนดมคนสำคัญของแผ่นดิน ที่ประกอบคุณงามความดีด้วยความซื่อสัตย์และจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ย่อมเป็นที่ประจักษ์ในเอกสารหลายแห่ง ทั้งในราชการและบันทึกของชาวต่างประเทศที่รู้จักท่าน

ดังปรากฏในบันทึกของ เซอร์จอห์น เบาวริง ทูตอังกฤษที่เข้ามาติดต่อกับไทยในสมัยรัชกาลที่ ๔ ได้บันทึกไว้ว่า

“เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์คนนี้ ถ้าไม่เป็นคนเจ้ามารยา หรือคนรักบ้านเมืองของตงก็ตาม ต้องยอมรับว่า ฉลาดล่งรู้การ ล้าคนทั้งหลายที่เราได้พบในที่นี้ ทั้งมีกิริยาอัชฌาสัยอย่างผู้ดี และรู้จักพูดจาเหมาะแก่กาล”

บันทึกของชาวต่างประเทศที่เดินทางเข้ามาติดต่อกับไทยอีกหลายฉบับ ใน

“ชีวิตช่วงท้ายของสมเด็จพระยาบรมมหาราชศรีสุริยวงศ์ (ช่วง) ได้ออกไปพำนักอยู่ที่จังหวัดราชบุรี ได้สร้างวัดศรีสุริยวงศ์และบ้านพัก อีกทั้งทะนุบำรุงสิ่งต่าง ๆ ในเมืองราชบุรีจนถึงแก่พิราลัยเมื่อวันที่ ๑๙ มกราคม พ.ศ. ๒๔๒๕ เวลา ๕ ทุ่มเศษ บนเรือที่ปากคลองกระทุ่มแบน สิริรวมอายุได้ ๗๔ ปี ๒๗ วัน

”

สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค)

“ สำหรับชีวประวัติของ สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง) นั้นภายหลังได้มีการรวบรวม เอกสารและเรียบเรียงโดย ภัทรวิมล สุทธิสงคราม และงานศึกษาวิจัย แต่ด้วยการเป็นมหาบุรุษรัตนอดม คนสำคัญของแผ่นดินที่ประกอบ คุณงามความดี ด้วยความซื่อสัตย์ และจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ย่อมเป็นที่ประจักษ์ในเอกสารหลาย แห่ง ทั้งในราชการและบันทึกของ ชาวต่างประเทศที่รู้จักกัน ”

ช่วงที่สมเด็จพระยาศรีสุริยวงศ์เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินและที่ปรึกษาราชการแผ่นดินในรัชกาลที่ ๕ และก่อนนั้นในสมัยรัชกาลที่ ๓ - ๔ จึงเป็นเอกสารจดหมายเหตุชั้นต้นที่รอกการศึกษา สืบค้น และรักษาไว้เพื่อเผยแพร่เรียนรู้

เอกสารจดหมายเหตุดังกล่าวนี้ จึงเป็นเอกสารสำคัญที่สามารถจัดตั้งหอจดหมายเหตุเฉพาะหรือจดหมายเหตุท้องถิ่น รวมถึงการจัดทำบันทึกจดหมายเหตุเหตุการณ์ โดยมีข้อกำหนดไว้ดังนี้

เอกสารจดหมายเหตุ หมายถึงข้อมูลทุกรูปแบบที่มีผู้บันทึกและมีหน่วยงานผลิตขึ้นใช้ในการปฏิบัติงาน แต่สิ้นกระแสการปฏิบัติงานแล้ว และได้รับการประเมินว่ามีคุณค่าเป็นข้อมูลชั้นต้นที่แสดงถึงการดำเนินงานและพัฒนาการของหน่วยงานนั้น ๆ รวมถึงเอกสารส่วนบุคคลที่ได้รับมอบจากบุคคลสำคัญหรือทายาทซึ่งมีคุณค่าต่อการศึกษา ค้นคว้า วิจัย ประวัติศาสตร์ของหน่วยงานและบุคคล โดยสามารถแบ่งเอกสารจดหมายเหตุไว้ดังนี้

๑. เอกสารจดหมายเหตุประเภทลายลักษณ์อักษร คือ เอกสารที่สื่อความหมายเนื้อหาด้วยลายลักษณ์อักษรอาจเป็นตัวเขียนหรือตัวพิมพ์ เอกสารประเภทนี้ อาทิ เอกสารโต้ตอบ เอกสารการประชุม รายงาน บทความ ฯลฯ

๒. เอกสารจดหมายเหตุประเภทโสตทัศนจดหมายเหตุ คือ เอกสารที่สื่อความหมายเนื้อหาด้วยภาพหรือเสียง เอกสารประเภทนี้ อาทิ ภาพถ่าย ฟิล์ม (เนกาทีฟและภาพยนตร์) สไลด์ โปสเตอร์ ปฏิทิน บัตรอวยพร แถบบันทึกเสียง แถบบันทึกภาพ ฯลฯ

๓. เอกสารจดหมายเหตุประเภทแผนที่ แผนที่ เอกสารประเภทนี้ อาทิ แผนที่ แผนที่ แบบแปลน พิมพ์เขียว ฯลฯ

๔. เอกสารจดหมายเหตุประเภทวัสดุคอมพิวเตอร์ คือ เอกสารที่บันทึกข้อมูลและค้นหาข้อมูลที่บันทึกไว้ด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์ เอกสารประเภทนี้ อาทิ ซีดี วีซีดี แผ่นดิสก์ ฯลฯ

ความสำคัญของเอกสารจดหมายเหตุ มีรายละเอียดดังนี้

๑. เอกสารจดหมายเหตุเป็นหลักฐานอ้างอิงการปฏิบัติงานและพัฒนาการของหน่วยงาน เช่น ประวัติการจัดตั้งหน่วยงาน นโยบาย โครงการและกิจกรรมที่ปฏิบัติ ฯลฯ

๒. เอกสารจดหมายเหตุเป็นประโยชน์ต่อความมั่นคงของชาติ เช่น เอกสารเกี่ยวกับเขตแดน ฯลฯ

๓. เอกสารจดหมายเหตุเป็นประโยชน์ด้านการคุ้มครองสิทธิ์ เช่น เอกสารเกี่ยวกับที่ดิน ฯลฯ

๔. เอกสารจดหมายเหตุเป็นหลักฐานอ้างอิงเพื่อการศึกษา ค้นคว้า วิจัย ทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการศึกษาเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นต่าง ๆ

ที่มาของเอกสารจดหมายเหตุ มีดังนี้

๑. เอกสารจดหมายเหตุมาจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน รวมถึงเอกสารของสมาคม มูลนิธิต่าง ๆ

๒. เอกสารจดหมายเหตุมาจากการได้รับมอบจากบุคคลสำคัญหรือทายาทเป็นผู้บริจาค หรือมอบให้โดยพินัยกรรม ซึ่งเป็นเอกสารแสดงให้เห็นถึงประวัติและ

“ บันทึกของชาวต่างประเทศที่เดินทางเข้ามาติดต่อกับไทยอีกหลายฉบับ ในช่วงที่สมเด็จพระยาศรีสุริยวงศ์เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินและที่ปรึกษาราชการแผ่นดินในรัชกาลที่ ๕ และก่อนนั้นในสมัยรัชกาลที่ ๓ - ๔ จึงเป็นเอกสารจดหมายเหตุชั้นต้นที่รอกการศึกษา สืบค้น และรักษาไว้เพื่อเผยแพร่เรียนรู้ ”

ผลงานของบุคคลนั้น

๓. เอกสารจดหมายเหตุมาจากการจัดซื้อเอกสารเพื่อให้ข้อมูลประเทศ
ครบถ้วนสมบูรณ์ โดยจัดซื้อต้นฉบับหรือจัดทำสำเนาเอกสาร

๔. เอกสารจดหมายเหตุมาจากการแลกเปลี่ยนเอกสาร โดยมีการทำ
ข้อตกลงระหว่างหน่วยงาน เช่น โครงการแลกเปลี่ยนเอกสารจดหมายเหตุระหว่าง
ประเทศไทยกับประเทศต่าง ๆ ในการจัดหอจดหมายเหตุนั้นสามารถจัดทำขึ้นได้
เอง เช่น บันทึกจดหมายเหตุเหตุการณ์สำคัญ บันทึกประวัติศาสตร์บอกเล่า ฯลฯ
ซึ่งต่อไปจะเป็นเอกสารชั้นต้น

จากการศึกษาเรื่องราวเมื่อครั้งมีโครงการตามรอย ๑๕๐ ปี สมเด็จพระเจ้าพระยาฯ
ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินนั้น ได้ทำให้พบเรื่องราวเพิ่มเติมหลายเรื่อง เช่น

๑. วรรณกรรมจีน ๑๔ เรื่อง ที่สมเด็จพระเจ้าพระยาฯ ให้จัดพิมพ์ขึ้น ได้มีบทบาท
ในการเรียนรู้ในสังคมสมัยนั้นโดยผ่านวรรณกรรมจีน จนวันนี้ยังไม่สามารถรวบรวม
หนังสือต้นฉบับได้ครบถ้วน แม้จะพบต้นฉบับตัวเขียนบ้างแล้วก็ตาม

๒. ประภาคารผู้สำเร็จราชการแผ่นดินหลังแรก ที่สมเด็จพระเจ้าพระยาฯ สั่ง
อุปกรณ์และให้สร้างประภาคารขึ้นหลังแรกของแผ่นดิน แม้จะค้นพบอุปกรณ์
ประภาคาร และหาจุดที่ตั้งได้แล้ว ก็ไม่ได้มีหมุดหมายให้มีความสำคัญในฐานะเป็น
สัญญาณไฟให้เรือสามารถแล่นเข้าแม่น้ำได้ เป็นการเปิดประตูการเดินทางเรือให้เกิด
ความสะดวกสบาย อีกทั้งเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างประภาคารหลังต่อไปจนทุก
วันนี้

๓. การช่างสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ที่สมเด็จพระเจ้าพระยาฯ ได้มีบทบาทในการ
ก่อสร้าง และเป็นแม่กองในการพัฒนาบ้านเมืองในสมัยรัชกาลที่ ๔ ซึ่งมีผลงานการ
ก่อสร้างปรากฏอยู่หลายแห่ง ทั้งส่วนที่เป็นวัง วัด อาคารแบบตะวันตก และอื่น ๆ
เอกสารและแบบสถาปัตยกรรมร่วมสมัยคงจะเหลืออยู่บ้าง ซึ่งรอการสืบค้นและ
ติดตาม

๔. กฎหมายที่มีการบังคับใช้ในช่วงที่สมเด็จพระเจ้าพระยาฯ ดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จ
ราชการแผ่นดิน ซึ่งทำให้เกิดการปรับแก้ไขตามกฎหมายและเกิดกิจการต่าง ๆ ขึ้น

๕. ด้วยเหตุที่สมเด็จพระเจ้าพระยาฯ ได้สืบต่อหน้าที่ดูแลหัวเมืองทางใต้ชายทะเล
อ่าวไทยจากบิดา และมีกิจการต่อเรือใช้ในราชการ โดยมีหน้าที่เป็นผู้บังคับบัญชา
ทหารเรือฝ่ายวังหลวง และพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นผู้บังคับทหาร
เรือฝ่ายวังหน้า ที่สมควรมีการศึกษาสืบค้นหาหลักฐานประกอบ

ส่วนเรื่องอื่น ๆ ของสมเด็จพระเจ้าพระยาฯ ที่ยังมีอีก ทั้งที่พบใหม่และยังไม่พบ
ให้ได้ศึกษา ต้องสืบค้น รักษาและต่อยอดให้เกิดการเรียนรู้ในอนาคต

ดังนั้น ตลอดระยะเวลาที่สมเด็จพระเจ้าพระยาฯ ได้สนองพระราชกิจและดูแล
การก่อสร้าง การต่อเรือ ด้านการต่างประเทศ และอื่น ๆ ที่ยังไม่รู้อีกนั้น จึงสมควร
จะรวบรวมเอกสารชั้นต้นและเอกสารอื่น ๆ เพื่อเป็นหอจดหมายเหตุเฉพาะขึ้น จึง
จะเป็นเกียรติยศสมกับการเป็น “มหาบุรุษรัตโนดมของแผ่นดิน” ผู้สร้างคุณูปการ
ในทุกด้านที่ทำได้ยากยิ่งและจะเป็นแหล่งข้อมูลแห่งเดียวที่รวบรวมรักษาให้เกิดการ
ศึกษาเรียนรู้เรื่องสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาสุริยวงศ์ (ช่วง) ในสังคมต่อไป

“ ดังนั้น ตลอดระยะเวลาที่
สมเด็จพระเจ้าพระยาฯ ได้สนองพระราชกิจ
และดูแลการก่อสร้าง การต่อเรือ
ด้านการต่างประเทศ และอื่น ๆ ที่ยังไม่รู้อีกนั้น
จึงสมควรจะรวบรวม
เอกสารชั้นต้นและเอกสารอื่น ๆ
เพื่อเป็นหอจดหมายเหตุเฉพาะขึ้น
จึงจะเป็นเกียรติยศสมกับการเป็น
“มหาบุรุษรัตโนดมของแผ่นดิน”

